

УДК 336.71(477)

Самсонов М.І., регіональне відділення НБУ (м. Суми)

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

У роботі проведено аналіз ключових положень сучасної теорії та практики банківського нагляду, рекомендацій та стратегічних засад діяльності міжнародних контролюючих органів у напрямку можливості їх застосування вітчизняним регулятором з метою вдосконалення нагляду за кредитними установами України.

Ключові слова: банківський нагляд, системна стійкість фінансового сектору, макропруденційна політика, розвинені економіки.

ВСТУП

Сучасна парадигма системи банківського нагляду України ґрунтується на забезпеченні вирішення наступних завдань: формулювання стратегії та визначення цільових напрямків розвитку різних типів нагляду, створення нормативної бази, інструментарію та організаційного забезпечення контролю та регулювання банківських операцій, підтримка безперервності наглядового процесу, включаючи такі послідовні етапи як реєстрація та ліцензування фінустанов, оперативний моніторинг діяльності, інспектування, вживання необхідних заходів щодо підтримки фінансової стійкості кредитних установ, робота з проблемними учасниками ринку і визначення напрямків їх виходу з кризи неплатоспроможності, а також участь у процедурі ліквідації банків. Комплекс заходів, що застосовується органами банківського нагляду, покликаний попереджати реалізацію дії факторів ризику різних сторін банківського бізнесу і забезпечення стабільної діяльності фінансової системи.

Незважаючи на вказані принципи діяльності національного регулятора, багато проблем залишаються невирішеними, а стратегія ризик-менеджменту — недосконалою та обмеженою, що продемонструвала остання криза фінансової системи, а тому дослідження питання подальшого вдосконалення банківського нагляду залишаються актуальними.

Питаннями ефективності банківського нагляду в Україні та перспективних напрямків його вдосконалення займалися такі вітчизняні науковці як О.І. Кіреєв, А.А. Пересада, М.І. Савлук, О.М. Христофорова, І.І. Д'яконова, А.І. Степаненко та інші. Більшість дослідників наголошують на необхідності побудови системи ризик-орієнтованого нагляду, яка передбачає впровадження системи заходів щодо збагачення наглядової практики такими елементами як всебічний аналіз банківської звітності, застосування методик раннього попередження банківських криз та оцінки системної стійкості фінансового сектору з метою виділення «вузьких місць» та можливості їх подолання [8]. Так, І.І. Д'яконова [1] вважає, що для адекватного функціонування національної економіки в першу чергу повинні вирішуватися проблеми нехтування ризиками вищого рівня, враховуватись масштаби збитків учасників ринку від банкрутства окремих банків, «загальносистемні ризики».

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета роботи полягає у проведенні аналізу ключових положень сучасної теорії та практики банківського нагляду, рекомендацій та стратегічних засад діяльності міжнародних контролюючих органів та оцінки можливості їх застосування вітчизняним регулятором з метою вдосконалення нагляду за кредитними установами України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Порівняння Міжнародних принципів для оцінки ризику ліквідності, стандартів і контролю (Базель III), ґрунтованих Базельським комітетом з питань банківського нагляду [6], та Постанови Національного банку України — Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [7] — вкотре дає зрозуміти, що сучасний банківський нагляд повинен ґрунтуватися на стратегії повноцінного врахування ризиків. Подібна система ризик-орієнтованого нагляду фактично розуміється розробниками вказаних документів у вигляді інноваційної концепції діяльності наглядових органів, сутність якої полягає у проведенні сукупності заходів щодо збагачення наглядової практики такими елементами як всебічний аналіз банківської звітності, застосування методик раннього попередження банківських криз та оцінки ризиків лише всіх банків крім першого рівня банківської системи, тобто власне регулятора [1].

Звіт з глобальної фінансової стабільності, опублікований Міжнародним валютним фондом (МВФ) у квітні 2011 року, підкреслює, що перед національними урядами стоять три основні завдання, вирішення яких дозволить направити процеси економічного післякризового відновлення у правильне русло. Вони повинні, по-перше, взятися за успадковані ще від попередників проблеми високого рівня боргового тягаря та ослаблених платіжних балансів у розвинених економіках (advanced economies); по-друге, забезпечити посилення та зростання надійності фінансових систем, які повинні демонструвати більшу відповідальність учасників та ринкову дисципліну; по-третє, створити надійний захист від ризику «перегріву» і накопичення фінансових дисбалансів на ринках, що розвиваються (emerging markets) [2].

На думку дорадчих органів міжнародного рівня, у країнах з розвинутою економікою для вирішення поставлених завдань необхідно змістити стратегічні пріоритети від орієнтації на макроекономічний базис та підтримку ліквідності до більш структурованої фінансової політики. На противагу цьому, на ринках, що розвиваються, політики повинні більше покладатися на заходи макроекономічного характеру, в той час як макропруденційні заходи (а в деяких випадках і організація контролю капіталу) можуть грати допоміжну роль. У короткостро-

ковій перспективі слабкі платіжні баланси потребують постійної підтримки для забезпечення упорядкованого скорочення частки позикових коштів, в середньостроковій перспективі державна допомога повинна бути усунена, а ефективна ринкова дисципліна поступово відновлена [2].

Аналогічний звіт, опублікований у вересні 2011 року [3], в дослідженні ситуації з управлінням національними фінансовими системами, серед іншого, робить акцент на проблемах у діяльності державних інвестиційних фондів і розширення обсягів операцій з управління суверенними резервами, припускаючи, що розподіл активів через державні структури може забезпечити протидію неочікуваним змінам у поведінці приватного сектору. Оскільки підвищена увага до ризику і регуляторних ініціатив підштовхує приватних інвесторів зберігати власний капітал за допомогою «безпечних» фінансових інструментів, менеджери (керуючі) суверенними активами можуть брати на себе деякі з довгострокових ризиків, які приватні інвестори зараз уникають. Таким чином, інтереси комерційних банків у царині інвестиційного менеджменту можуть значно обмежуватися (прямо чи опосередковано) внаслідок неадекватних адміністративних дій з боку урядових структур. Це значно ускладнює роботу наглядових органів (у тій чи іншій мірі незалежних від політики виконавчих органів влади), вимушених знаходити компроміс між політикою національних урядів та потребами банківського сектору.

Особлива увага в системі банківського нагляду має приділятися системі пруденційного нагляду, з одного боку, як сукупності заходів з регулярного проведення оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва, з іншого боку — як методів аналізу дотримання комерційними банками вимог чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України, економічних нормативів тощо [4]. Багато дослідників та фахівців, бажаючи зосередитися на системній стабільності фінансового сектору в цілому, а не лише окремих банків, вживають категорію «макропруденційний нагляд». Останній ґрунтується на дослідженні діяльності системоутворюючих кредитних установ та інституційних зв'язків на фінансовому ринку. Очевидним поясненням даного положення є залежність ризику макроекономічної стійкості від колективної поведінки банків та інститутів парабанківського сектору, і саме тому ризики фінансового сектору країни можна охарактеризувати як «ендогенні», тобто такі, що виникають зсередини. На відміну від макрорівня, мікропруденційний нагляд концентрує увагу на конкретних банках та специфічних ризиках, не враховуючи комплексний характер функціонування фінансової системи в цілому. Як показує практика, заходи регулятора, які так чи інакше регулюють діяльність окремих банків, часто демонструють низьку ефективність в межах фінансового сектору загалом (табл. 1) [5].

Порівняльна характеристика перспективного макро- та діючого мікропруденційного типів банківського нагляду [5]

Критерій	Макропруденційний нагляд	Мікропруденційний нагляд
Кінцева мета	Зниження витрат нестабільності, пов'язаних з банківською кризою	Захист інтересів вкладників та кредиторів банків
Проміжна мета	Підтримка фінансової стабільності в цілому	Попередження неспроможності окремих банків
Модель ризиків у банківському секторі	Ендогенні ризики	Екзогенні ризики
Взаємозв'язки та сукупні ризики банків	Основоположні фактори	Не враховуються
Пруденційні заходи	Підхід «зверху вниз»: відслідковування системних шоків банківського сектору	Підхід «знизу вверх»: відслідковування ризиків окремих банків

На думку фахівців МВФ, практичне впровадження макропруденційної політики фінансових регуляторів вимагає прогресу по ряду напрямків: розробка методики контролю накопичення ризику, вибору показників для визначення моменту матеріалізації (практичної реалізації) ризиків, а також розробка і використання інстру-

ментів макропруденційної політики. Створення подібних надійних засад банківського нагляду, як очікується, займатиме тривалий час. Використання структурної моделі та емпіричних даних з їх наступним аналізом являється собою твердий крок вперед по кожному із взаємопов'язаних завдань [3].

Виявлення повільного накопичення і раптової матеріалізації системного ризику є ключем до здійснення належної макропруденційної політики. Ідентифікація цих двох етапів вимагає враховувати два різні типи показників. «Повільні» провідні індикатори, що сигналізують про ризики, накопичуються у фінансовій системі і поширюються в реальний сектор економіки через фінансових посередників. «Швидкі» ринкові індикатори дозволяють прогнозувати неминуче розкручування системного ризику і, за необхідності, надати інформацію про ступінь взаємозв'язку між фінансовими інститутами і його можливих наслідки [3].

Фахівці МВФ пропонують використовувати структурну модель з урахуванням зв'язків між фінансовим і реальним сектором з метою допомоги виконавчим та наглядовим органам держав зрозуміти основи системного накопичення ризиків. Емпіричні дослідження дозволять протестувати можливості індикаторів у прогнозуванні фінансових криз і попередження регуляторів щодо необхідності проведення відповідних заходів. Після ідентифікації процесів накопичення системного ризику зазначені органи отримають можливість підібрати такі інструменти банківського нагляду, які б найкраще підходили для вирішення цієї проблеми. Сюди можна, зокрема, віднести антициклічні вимоги до капіталу (що вводяться в дію третім Базелем), з його накопиченням у тому випадку, коли ризики зростають, і скорочення обсягів акумульованого капітального буфера при високих значеннях «швидких» індикаторів, які сигналізують про близькість та неминучість кризових явищ. Особливу за-

цікавленість викликає питання щодо їх ефективності в «амортизації» реального обсягу економіки під час фінансових криз, що вимагає вдосконалення макропруденційної політики національних регуляторів (рис. 1) [3].

Рис. 1. Рекомендації МВФ із впровадження макропруденційної політики (складено на основі [3]).

Таким чином, на нашу думку, найбільш перспективними напрямками удосконалення банківського нагляду в Україні можуть бути наступні:

- всебічний незалежний аналіз фінансової стійкості банківського сектору в цілому (на системному рівні), а не лише на рівні окремих установ;
- агрегований моніторинг діяльності не лише банківської системи, а й установ парабанківського сектору, інститутів спільного інвестування, фондового ринку тощо;
- дослідження взаємної кореляції між показниками діяльності системоутворюючих кредитних установ, приділяючи особливу увагу банкам з іноземним капіталом;
- визначення зв'язків між активами з різних сегментів фінансового ринку країни, якими оперують банки;
- прикладне застосування макропруденційних висновків контролюючих органів у контексті адекватних змін і точного «налаштування» регулювання та нагляду за діяльністю банків. Тобто переформатування мають зазнавати норми обов'язкового резервування, показники достатності капіталу та ін.

ВИСНОВКИ

Необхідність запобігання загрозам порушення системної стабільності банківської системи, що обумовила додаткові ризики банківської системи, не завжди адекватно враховується наглядовою практикою. Історичні прорахунки, неадекватність та запізнення в прийнятті регулятивних заходів призвели до створення міжнародного органу банківського нагляду, основним завданням якого і сьогодні є обмін досвідом наглядової роботи і підготовки відповідних рекомендацій. Як бачимо, банківський нагляд відповів на потреби банківської системи і тим самим довів свою другорядність по відношенню до останніх, але в той же час і свою значимість та необхідність в налагодженні роботи з оцінки ризиків та потенційних загроз банківських систем. Здійснення банківського нагляду сьогодні повинно забезпечуватись якісним, ефективним поєднанням інституційного та методичного механізмів банківського регулювання та нагляду. Сьогодні повинна формуватись філософія конфідералізму в нагляді. При визнанні першочергової ролі міжнародного нагляду повинні розвиватись та враховуватись національні особливості банківської системи, фінансових ринків, реальної економіки, а також відбиватись в цілях, функціях та підходах до організації наглядової роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Д'яконова І.І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності [Текст]: дис. ... доктора економ. наук: спец. 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / І.І. Д'яконова, 2008. — 395 [8] с.

2. Global Financial Stability Report. Durable Financial Stability: Getting There from Here. / International Monetary Fund. — 2011. — April — Electronic resource. — Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2011/01/index.htm#SAfig1>.
3. Global Financial Stability Report. Grappling with Crisis Legacies. / International Monetary Fund. — 2011. — September. — Electronic resource. — Mode of access: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2011/02/index.htm>.
4. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Постанова Правління Національного банку України від № 114 від 20.03.98 / Верховна Рада України, Законодавство України. — Електронний ресурс — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0548500-98>.
5. Моисеев С. Поженить микро- и макронадзор / Slon.ru. Деловые новости и блоги. — Електронний ресурс — Режим доступу: <http://slon.ru/blogs/moiseev/post/341816/>.
6. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring / Bank for International Settlements. — Electronic resource. — Mode of access: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.
7. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Постанова Правління Національного банку України від № 104 від 15.03.04 / Верховна Рада України, Законодавство України. — Електронний ресурс — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0104500-04>.
8. Христофорова О.М. Теоретичні аспекти функціонування пруденційного нагляду / О.М. Христофорова, К.С. Бужор / Наука й економіка. — 2009. — №3. — Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. — Електронний ресурс — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2009_3_1.pdf#page=120.

Стаття надійшла до редакції 10 жовтня